

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Õiguse instituut

Hanna Demus

RELIGIOONI MÕJUTUSED POLIITIKAS POOLA NÄITEL

Bakalaureusetöö

Õppekava: Rahvusvahelised suhted

Juhendaja: Holger Mölder, PhD

Tallinn 2022

Deklareerin, et olen koostanud lõputöö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 7825 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Hanna Demus

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 123436TASB

Üliõpilase e-posti aadress: hannademus@gmail.com

Juhendaja: Holger Mölder, PhD:

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaasjuhendaja

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

ABSTRAKT	4
SISSEJUHATUS	5
1. RELIGIOON EUROOPA JA EUROOPA LIIDU POLIITIKAS.....	7
1.1. Religiooni käsitlused Euroopas ja Euroopa Liidus.....	8
1.1.1. Klerikalism ja sekularism poliitikas.....	9
1.2. Levinumad religiooni suunad Euroopa Liidus.....	11
2. RELIGIOON POOLA POLIITIKAS	14
2.1. Poola Vabariigi erakondade ideoloogia seotus religiooniga.....	15
3. ANALÜÜS: RELIGIOONI MÕJUTUSED POOLA POLIITIKAS	20
3.1. Religiooni mõjutused sisepoliitikas	22
3.2. Religiooni mõjutused välispoliitikas.....	26
3.3. Järeldused analüüsist.....	29
KOKKUVÕTE	31
SUMMARY	33
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	35
LISAD.....	41
Lisa 1. Lihtlitsents.....	41

ABSTRAKT

Käesoleva bakalaureusetöö teemaks on religiooni mõjutused poliitikas Poola näitel.

Uurimistöö eesmärgiks oli välja selgitada, missugused on religiooni mõjutused Poola poliitikas tänapäeva maailmas. Töö autor otsis vastust järgmisele küsimusele: missugused on religiooni mõjutused Poola sise- ja välispoliitikas. Töös on kasutatud kvalitatiivset sisuanalüüsi meetodit ja juhtumiuuringut. Toimus tekstide analüüs, mis tugines ametlikele dokumentidele, teadusartiklitele, meedia väljaannetele, teadusuuringutele ja statistilistele andmetele. Käesolev teema uuris religiooni mõjutusi Poola poliitikas ja selgus, et vaatamata sellele, et Poola on tänapäeval üks religioosemaid riike Euroopa Liidus, on religiooni mõju poliitikas muutunud, sest ühiskonna majanduslik ja poliitiline areng on toonud kaasa religiooni mõjutuste vähenemise, mille tulemusena on Poola katoliiklus sattunud kriisi ja Poolas on hakanud toimuma sekulariseerumine. Eeltoodust lähtuvalt ei saa teha järeldusi, et katoliikluse ühiskondlik tähtsus niipea väheneks, sest kirik on tänapäeval sidunud oma rolli sotsiaalsesse ja poliitilistesse vastuoludesse, mistõttu ei keskenduta ainult usuliste ülesannete täitmisele. Kokkuvõtteks saab kinnitada, et religiooni mõjutused on Poola poliitikas jätkuvalt olemas, kuid need mõjutused ei määra enam olulisi poliitilisi otsuseid.

Võtmesõnad: Euroopa Liit, religioonid, poliitika, sekulariseerumine

SISSEJUHATUS

Ühiskondlike muutustega kaasnevad alati muutused religiooni suhetes poliitikaga ja religioonis endas. Seega on sel teemal toimunud ka muutused Euroopa Liidu (EL) liikmesriikide poliitikas. Iga liikmesriik on erineva kultuurilise ja religioosse taustaga ning seda aktsepteeritakse ning see on Euroopa Parlamendis (EP) õigusaktidega reguleeritud.

Euroopa Liidu institutsioonidel on kohustus pidada nende usu- ja mitteusuliste organisatsioonidega avatud dialoogi. Euroopa Parlament teeb nendega ELi poliitika kujundamisel aktiivset koostööd (Euroopa Parlament 2020).

Teema valiku aktuaalsust põhjendab asjaolu, et Poola on sügavalt katoliiklik riik teiste Euroopa Liidu riikide seas, aga seoses ühiskondlike ja majanduslike muutustega tänapäeva maailmas on katoliiklus Poolas jõudnud kriisi ja Poola on asunud sekulariseerumise teele (Soosaar 2021).

Uurimisprobleem on välja selgitada religiooni mõjutuste olemasolu Poola poliitikale.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on leida vastus uurimisküsimusele, missugused on religiooni mõjutused Poola sise- ja välispoliitikale?

Teema paremaks mõistmiseks on kasutatud Poola näidet, sest Poola on Euroopas sügavalt katoliiklik riik ja Poola ühiskonnas on väärtuste aluseks religioon. Poola riigi 38 miljonist elanikust on 90% katoliiklased. Neist omakorda umbes 40% võtab kirikliku statistika kohaselt osa pühapäevasesst missast ning pooled palvetavat iga päev. Ametlikult Poolas riigiusku ei ole, kuid kiriku rahastamisel on oluline roll riigil. Samuti korraldab kirik konfessionaalse usuõpetuse läbiviimist avalikes koolides, määrates õppesisu oma äranägemise järgi. Usuõpetus on vabatahtlik õppeaine, kuid seda õpib valdav osa õpilastest. Pärast kommunistliku režiimi kokkuvarisemist on kirik väga aktiivselt sekkunud poliitikasse, propageerides oma arusaamu kõlblusest ja ühiskonnast (Soosaar 2014).

Töös on kasutatud kvalitatiivset sisuanalüüsi meetodit ja juhtumiuuringut, mille käigus tuginetakse tekstide analüüsile, ametlikele dokumentidele, avalikult kättesaadavatele teadusartiklitele, teadusuuringutele, teemaga seotud rahvusvaheliste institutsioonide väljaannetele. Juhtumiuuringu käsitluses uuritakse ühe juhtumi näitel üldisemat probleemi, seega

juhtumiks on Poola poliitika ja uuritavaks probleemiks juhtumiuuringus religiooni mõjutused Euroopa Liidus ja täpsemalt Euroopa liikmesriigis Poolas. Uurimisprotsess on keskendunud religiooni mõjutuste analüüsile Poola poliitikas.

Uurimistöö esimeses osas keskendub autor religiooni ja poliitika seostele EL-i liikmesriikides ja annab ülevaate sellest, missugused on religiooni suunad ja mõjutused tänapäeva Euroopa Liidu poliitikas. Lisaks antakse ülevaade sellest, kuidas klerikalism ja sekularism mõjutab poliitikat.

Uurimistöö teises osas hinnatakse religiooni rolli Poola poliitikas ja antakse ülevaade Poolas valitsevatest religioossetest suundadest. Kuigi Poola ühiskond on asunud sekulariseerumise teele, on religiooni mõjutused erakondade poliitilistes tegevustes ja otsustes olemas.

Kolmandas osas analüüsitakse religiooni rolli Poola sise- ja välispoliitikas ja seda, et missugused religioossed mõjutused on Poola sise- ja välispoliitikas.

1. RELIGIOON EUROOPA JA EUROOPA LIIDU POLIITIKAS

Religiooni ja poliitika vastastikuste suhete teema on üks tänapäeva olulisemaid probleeme. See ei hõlma mitte ainult küsimusi, mis on seotud kirikute esinemisega avalikus elus ja nende lubatud mõjuga päevapoliitika kujunemisele, eriti demokraatlike riikide tegelikkuses, vaid ka mitmeid küsimusi, mis on seotud üksikisikute usuliste tõekspidamistega. Teisalt mõjutab religiooni ja poliitika vastastikuste suhete korraldamise omaksvõetud mudel riigi suhtumist religiooni, üksikutesse kirikutesse või oma kodanike usuellu. Religiooni ja poliitika vastastikuste suhete probleemi olulisust süvendab veelgi tõsiasi, et enamik meid tänapäeval mõjutavatest poliitilistest konfliktidest, mis sageli väljenduvad relvakonfliktidena, tulenevad vähemalt mingil määral usulistest motiividest. Religiooni ja poliitika omavahelisi suhteid tajutakse erinevalt ja need peegelduvad ideoloogiatega seotud doktriinides ja poliitilistes programmides (Filipkowski 2018).

Poliitika mõjutab tugevamalt mitte-demokraatlikus ühiskonnas ühiskondlikke norme ja väärtusi. Samas liberaaldemokraatias peab iga poliitika taga seisma ka mingisugune ühiskondlik jõud ehk poliitika peab kasvama välja ühiskonnast ja selle gruppidest, mitte ei pea ühiskonda suunama ja valitsema (Kilp 2015).

Ühiskondlike muutustega ei ole kaasnenud mitte ainult muutused religiooni suhetes rahvusvahelise poliitikaga vaid ka muutused religioonis endas. Religioon kaotas möödunud sajanditel küll oma võimu poliitika üle, ent poliitikale allutatud kujul jäi ta riikidevahelises poliitikas ja poliitilistes konfliktides endiselt oluliseks (Kilp 2007, 42).

Religioosne mitmekesisus on tänapäevase keerulise ühiskonna tavaline tunnusjoon.

Euroopas võib tänaseni kohata väga erinevaid riigi ja religiooni vaheliste suhete süsteeme ning koostöövorme. Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid osutavad veenvalt, et nii usuvabaduse kui ka võrdse kohtlemise põhimõtete kohaselt on tänapäeva Euroopa õigussüsteemis kujunenud tavaks aktsepteerida erinevate riikide ajaloolistest ja ühiskondlikest eripäradest tulenevaid koostöövorme riigi ja usuliste ühenduste vahel, kui need ei kahjusta ega piira teiste ühenduste või usujärgijate

südametunnistuse-, veendumus- ega usuvabadust. Samas ei saa eitada seda, et ükskõik millisest perspektiivist Euroopa religioosset olukorda vaadata, on tänases Euroopas toimumas tähelepanu vääriwad muutused (Ringvee 2008).

EL on alati teinud koostööd usupõhiste valitsusväliste organisatsioonidega mittediskrimineeriva poliitika alusel. Usupõhised organisatsioonid tegelevad aktiivselt rahu tagamisega maailmas, erinevates ennetus- ja haridusvaldkonna tegevustes (Perchoc 2020).

Tihedama koostöö eesmärkidel usuorganisatsioonidega, püüab EL mõista religiooni olemust, sellega tegeleda ning olla osaleja prioriteetsetes küsimustes (Ibid.,).

Eeltoodust lähtuvalt, saab kinnitada, et religiooni mõjutused on olemas mitmete riikide sise- ja välispoliitikas, kuid need mõjutused on pigem valdkonnapõhised näiteks hariduse ja kultuuri valdkonnas, kus koolihariduse õppekavas on usuõpetus, kirik on kultuuripärandi hoidja ja kaitsja jne.

1.1. Religiooni käsitletud Euroopas ja Euroopa Liidus

Religioon on Euroopa poliitikas tänapäeval uuesti esile kerkinud ja see ilmneb avalikes aruteludes erinevatel teemadel. Siinkohal võib väita, et religioossetes riikides on religioonil oma kindel koht ka poliitilistes otsustes.

Religiooni negatiivset mõju maailma poliitikas ei tohi alahinnata. Ehkki religioonis endas pole midagi sellist, mis peaks põhjustama konflikte, on konflikti ja vägivalda lätteid nähtud juba religiooni olemuses (Kilp 2007, 54). Religioon on õigustanud diskrimineerimist, piinamisi, genotsiidi, sallimatust, etnilist konflikti ja rassismi. Religioon ei pruugi seejuures mitte ainult vägivalda õigustada, vaid võib ka ise vägivaldale üles kutsuda. Religioon pole usulis-poliitilistes konfliktides lahus poliitilistest - majanduslikest põhjustest ja eesmärkidest. Isegi kui ristsõdade peamise algpõhjusena näha usulist motiivi, võib sama oluliseks või isegi sügavamaks motiiviks pidada lääneriikide valitsejate majandusliku kasu soovi. Samamoodi ei tohi alahinnata religiooni positiivset rolli. Kõik maailmareligioonid räägivad rahumeelsest maailmakorrast ning nende pühakirjades sisaldub vägivalda hukkamõistvaid lõike. Igas maailmareligioonis – kristluses, islamis, judaismis, hinduismis, budismis – on olnud vägivalda hukkamõistjaid, rahu eest võitlejaid või vägivaldatu vastupanu pooldajaid (Jourdan 2013).

1.1.1. Klerikalism ja sekularism poliitikas

Religiooni ja poliitika suhetes on kaks peamist ohtu: religiooni liigne seostamine poliitikaga (klerikalism) ning religiooni välistamine poliitikas (sekulariseerumine).

Sekularisatsioon ehk ilmalikustumine on Euroopale iseloomulik protsess. Religioosete uskumuste ja tavade tähenduslikkus on Euroopas vähenenud eelmise sajandi kestel järjepidevalt, peegeldudes usuliste institutsioonide tähenduslikkuse vähenemises (Ringvee 2008).

Ühelt poolt sekularisatsioon ja teiselt poolt uute tegurite esilekerkimine Euroopa religioonimaastikul, mõjutavad religiooni rolli Euroopas üldisemalt ning laiemalt. Sageli võetakse Euroopas oma arusaamu iseenesest mõistetavana, sh arusaama, et religioon ja poliitika on teineteisest lahutatud kui mitte mujal maailmas, siis vähemalt Euroopas. Tänapäevases Euroopas on siiski vähemusi, kelle identiteet on tihedalt seotud religioosete traditsioonidega, milles religioonil on poliitiline tähendus ja poliitiline mõõde ning see on Euroopa jaoks uus olukord (Ibid.,).

Klerikalism tekib siis, kui religiooni ja poliitika valdkonnad samastuvad või hakkab religioon poliitika üle valitsema. Klerikalismi kõige iseloomulikumaks tunnuseks on see, et religiooni või kiriku arvamus väljub oma mõjuvallast ning püüab kujundada inimeste ja ühiskonna elu ka nendes küsimustes, mis ei kuulu või vähemalt ei peaks kuuluma otseselt religiooni valdkonda. Sageli saab klerikalism impulsse inimestelt, kes ootavad vaimulike sekkumist valdkondadesse (nt poliitikasse), mis ei ole nende pädevuses (vähemalt neis küsimustes, mis ei puuduta usku ja moraali). Klerikalism võib tekkida ka siis, kui poliitika kasutab religiooni oma eesmärkide saavutamiseks. Seega võib öelda, et klerikalism on suur kiusatus nii kirikule ja vaimulikkonnale kui ka poliitikutele. Euroopa ajaloos on klerikalism olnud alati suureks probleemiks eelkõige sellepärast, et klerikalism moonutab pilti kirikust ja kristlusest tervikuna. Klerikalism on levinud erinevates religioonides, nii näiteks katoliikluses, islamis, hinduismis jne. Klerikalism võib olla vaimulike, ilmikute ja nendega seotud kogukondade ja asutuste jaoks väga hävitav. See on ohtlik, kuna see ei võimalda produktiivset kontrolli ja tasakaalu, samuti sisendit ja tagasisidet, mis on üliolulised parimate tavade väljatöötamiseks ja säilitamiseks ning läbimõeldud kvaliteetsete otsuste tegemiseks mis tahes institutsioonis (Plante 2020 viidatud Doyle 2003; Frawley-O’dea 2007; Wilson 2008).

Vaimulikud kipuvad sageli uskuma ja omaks võtma seda, et nad on oma usulistes ja mittereligioosetes tõekspidamistes, käitumises ja tavades teistega võrreldes erilised ja eksimatud

(Plante 2020 viidatud Frawley-O’dea 2007). Klerikalism toetab nartsissismi võimalikkust ja kasvatamist (Plante 2020 viidatud Furnham et al 2013; Zondag 2006).

Teine väärtendents, mis võib mõjule pääseda religiooni ja poliitika vale vahekorra tõttu ja mis tänapäeval on klerikalismist levinumgi, on sekularism ehk ilmalikustumine. Lahtiseletatult tähendab see seda, et religioon ja poliitika on teineteisest täielikult lahutatud. Sekularisatsiooni kõige suurem probleem on see, et ta viib lõpuks vaimu- ja ühiskonnaelu täielikule võõrandumisele usust ja kirikust. Teisisõnu, uskumine ja usuliste veendumuste järgi elamine on küll legitiimne, riik aktsepteerib seda, kuid sellel puudub igasugune laiem ühiskondlik mõõde (Jourdan 2013, 125-127).

Lisaks võib sekulariseerimine võtta ka religiooni riikliku reguleerimise vormi (Bizeul 2018, 13 viidatud Sadjed 2013, 17; Salvatore 2005). Selles tõlgenduses sobib kaasaegse liberaalse põhiseadusliku riigiga ainult teatud tüüpi religioossus. Selline regulatsioon võib kergesti muutuda kontrolliks. Nii juhtus näiteks siis, kui Prantsusmaa ja Saksamaa asutasid enda riigis riiklikud moslemite nõukogud. Prantsusmaal on see viinud isegi püha laïcité põhimõtte rikkumiseni, kuna riik tegutseb otsustavalt islami integreerimiseks ning toetab seda eesmärki silmas pidades (kaudselt) mošeede ja erareligioossete koolide asutamist (Bizeul 2018, 13-4).

Laïcité peamiseks eesmärgiks on tagada ilmalike väärtuste säilimine, mida Prantsusmaa peab riigi jaoks esmatähtsaks. Muuhulgas piirab laïcité oluliselt religiooni avalikus ruumis. Laïcité pooldajad väidavad seda, et laïcité iseenesest ei tähenda tingimata valitsuse vaenulikkust mis tahes religiooni suhtes, väites, et Prantsuse riiklik sekularism põhineb tegelikult mõtte- ja usuvabaduse austusel (Qu’est-ce que...2015).

Kultuuriliselt mitmekesisel Euroopas on kirikutel, religioonidel ja filosoofilistel organisatsioonidel ühiskonnas oluline roll. Seetõttu on Euroopa Liidu institutsioonidel kohustus pidada nende usu- ja mitteusuliste organisatsioonidega avatud dialoogi. Euroopa Parlament teeb nendega ELi poliitika kujundamisel aktiivset koostööd (Euroopa Parlament 2020).

1.2. Levinumad religiooni suunad Euroopa Liidus

Religioon on üks olulisemaid mõisteid, mis aitab ühtlustada mitte ainult rahvust, vaid ka rahvusülest organisatsiooni. Euroopa Liidu jaoks tähendab religioon üldiselt kristlust (Ultan 2016, 450 viidatud Açikgöz 2011, 60). Kristlus on olnud Euroopa peamine religioon umbes kaks tuhat aastat. Sellel on olnud märkimisväärne Euroopa riikide poliitikale ja ühiskonnale. Renessans oli intellektuaalne, kultuuriline ja poliitiline liikumine, mis kestis 14.–17. sajandil. Renessansiajal püüdsid Euroopa mõtlejad ja õpetlased feodalistlikus Euroopas vabaneda konservatiivsusest ja kaotada Rooma kirikuvõimude piirangud. 16. sajandi reformatsiooni liikumine viis kristluse jagunemiseni katoliikluseks ja protestantismiks. See pani eurooplased taastama oma usu religiooni (Ultan 2016, 450 viidatud Wang 2009, 153).

Berliini turu-uuringufirma Dalia Research 2016. aasta detsembris läbi viidud küsitluses paluti osalejatel konkreetselt märkida oma usuline tõekspidamine. Selle järgi kirjeldab 50% EL-i kodanikest end kristlastena (42% katoliiklased, 8% protestandid) ja 38% vastanutest ütles, et nad on ateistid. Moslemitena kirjeldas end 3% ja 1% juudiusulisena, 1% budistina ja 8% teistesse uskumustesse kuuluvana. Viiest suurimast ELi riigist on kõige rohkem end katoliiklasena tunnistanud Itaalias (73%), Poolas (71%) ja Hispaanias (53%), samas kui suurem osa elanikkonnast on Prantsusmaal (64%) katoliiklased, siis 26% kirjeldas, et nad on ateistid. Saksamaal on protestante keskmisest rohkem (26%), mis on umbes sama palju kui katoliiklasi (25%). Kõige suurem moslemite osakaal on Prantsusmaal (7%), järgneb Saksamaa (5%) (El-Menouar 2017).

Tänapäeval on kristlus riigiti väga erinev. Mõned Euroopa Liidu riigid (näiteks Iirimaa, Portugal, Hispaania, Poola) on jäänud valdavalt katoliiklikuks (protestante on seal vaid väike osa), samas kui teised (Soome, Taani, Rootsi) on ülekaalukalt evangeelsed ning kolmandates ehk siis Inglismaa Kirikus (Church of England) on suudetud mõlemad traditsioonid (evangeelsed ja katoliiklikud) koos eksisteerima saada (Saksamaa, Holland). Lisaks tegutsevad ka reformeeritud või anglikaani traditsioonist välja kasvanud väiksemad konfessioonid, nt metodisti kirik (Helstein 2018, 10-11). Katoliiklus on kõige enam levinud Itaalias, Hispaanias ja Poolas, kuid klerikalismiga neid riike seostada ei saa, sest ka nendes riikides toimub tänapäeval sekulariseerumine.

Euroopa Liidu idaosas oli ajalooliselt suurem õigeusu mõju ning näiteks Kreeka, Rumeenia ja Bulgaaria on ajalooliselt valdavalt õigeusklikud. Paljudes kohtades on islami kogukonnal pikk ajalooline traditsioon (nt mitmes erinevas Euroopa riigis elavad tatarlased), kuid enamikus

Euroopa Liidu riikides on islam vähemususund. Seega on valdav religioon Euroopas ja Euroopa Liidu eri riikides erinev. Islamisse tuleks suhtuda sallivalt, islamismi kui religioossesse fundamentalismi aga demokraatlikult kaitsepositsioonilt (Kilp 2007, 42).

Euroopa Liidus puudub kiriku ja riigi suhete ühtne mudel ja otseselt EL kui institutsioon ei reguleeri kiriku ja riigi suhteid. Ajalooliselt on iga liikmesriik ise reguleerinud oma suhted religiooniga. Näiteks Taanis on monarhil kõrgeim ilmalik võim evangeelses luterlikus kirikus, mida toetab riik. Teistes liikmesriikides, nagu Saksamaal, Kreekas ja Iirimaa, on põhiseaduses mainitud Jumalat. Näiteks Iirimaa põhiseaduse artikkel number 44 ütleb: Riik tunnustab, et avaliku jumalateenistuse austusavaldus kuulub Kõigeväelisele Jumalale. See peab austama Tema Nime ning lugupidama ja austama religiooni (IP art 44). Sarnaselt eeltoodule on religioonile viidatud ka Saksamaa ja Kreeka põhiseaduses.

Sloveenia, Portugalil ja Slovakkial, on konkordaat Püha Tooliga, mis tähendab kokkulepet katoliku kiriku ja suveräänse riigi vahel. Prantsusmaal selline traditsioon puudub ja Laïcité (ilmalikkus) on kirjas põhiseaduses: see näeb ette riigi ja religiooni vastastikuse sõltumatus. Kohalikul tasandil on kehtestatud näiteks Prantsusmaal Alsace-Moselle'is eriline staatus, mis tuleneb asjaolust, et 1905. aastal, kui Laïcité seadus võeti vastu, kuulus piirkond Saksamaale; Saksamaa sõlmis Schleswig-Holstein konkordaadi 2009. aastal (Leustean, Madeley 2009-08).

Seda mitmekesisust tunnustades ja austades on Euroopa Liidu toimimise lepingu (ELTL) 8 artiklis 17:1 sätestatud: Liit austab ega piira kirikute ja usuühenduste või kogukondade staatust liikmesriikides siseriikliku õiguse alusel ning Liit austab võrdselt nii filosoofiliste kui ka mitteusuliste organisatsioonide staatust siseriikliku õiguse alusel (Perchoc 2020).

Dialoogi Euroopa Komisjoni ja religiooni esindajate vahel algatas Euroopa Komisjoni president Jacques Delors 1990. aastal. Pärast Euroopa põhiseaduse lepingu läbirääkimistel peetud debatti "Euroopa usuliste juurte" üle, mis 2005. aastal tagasi lükati, sai Lissaboni leping institutsionaliseeritud dialoogi konfessionaalsete ja filosoofiliste organisatsioonide esindajatega. Esiteks tunnustati Euroopa Liidu toimimise lepingu artiklis 17 ranget subsidiaarsuse põhimõtet selles valdkonnas, kuid sätestati ka, et:

1. Tunnustades nende identiteeti ja nende konkreetset panust, peab liit nende kirikute ja organisatsioonidega avatud, läbipaistvat ja korrapärast dialoogi (Leustean 2012).

Euroopa Komisjon ja Euroopa Parlament peavad korrapärast dialoogi kirikute, usuorganisatsioonide ja mitteusuliste organisatsioonidega. Parlamendis peab artikli 17 kohast dialoogi üks selle asepresidentidest, kes korraldab koosolekuid, konverentse ja üritusi koos konfessionaalsete ja filosoofiliste organisatsioonidega. See dialoog on osa ELi üldisemast

kohustusest kaitsta usu- ja veendumusvabadust inimõiguste terviklikuma kaitse kontekstis (Perchoc 2020).

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 10 on sätestatud, et:

1. Igaühel on õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele. See õigus hõlmab vabadust muuta usku või veendumusi ning vabadust kas üksinda või koos teistega ning avalikult või eraviisiliselt avaldada usku või veendumusi jumalateenistustel, õpetades, tavades ja jumalateenistustel.
2. Vastavalt selle õiguse kasutamist reguleerivatele siseriiklikele seadustele tunnustatakse õigust süümelistel põhjustel keelduda (Ibid.).

Euroopa Komisjonis vastutas Euroopa Komisjoni presidendi kantselei juurde kuulunud Euroopa poliitika nõustajate büroo (BEPA) selle eest, et toimuks dialoogi pidamine usuliste ja filosoofiliste organisatsioonidega. Alates 2014. aastast lasub see vastutus Euroopa Komisjoni justiits- ja tarbijaküsimuste peadirektoraadil koos:

- Euroopa Komisjoni koordinaator dialoogis Euroopa Komisjoni ja kirikute, usuühenduste või kogukondade ning filosoofiliste ja mitteusuliste organisatsioonide vahel,
- Euroopa Komisjoni antisemitismivastase võitluse koordinaator ja
- Euroopa Komisjoni moslemitevastase vihkamise vastu võitlemise koordinaator.

Lisaks on Euroopa Liit seotud ÜRO ja Euroopa Nõukogu kehtestatud rahvusvaheliste standarditega. Seetõttu on EL-i institutsioonid pühendunud nende põhimõtete kaitsmisele ja EL-i Kohus on religiooni küsimustes teinud otsuse mitmetes kohtuasjades, näiteks töö loori kandmise keelamise küsimuses (Ibid.).

Eeltoodust lähtuvalt saab öelda, et kõige levinum religioosne suund Euroopa Liidus on kristlus ja kristluse olukord on riigiti erinev. Euroopa Liit ei reguleeri kiriku ja riigi suhteid, kuid kokkulepitud on selles, et igaühel on õigus usuvabadusele. Kõige levinum usund Euroopa Liidus on katoliiklus, kuid tänu sekulariseerumisele, on kiriku mõjutused erinevates poliitilistes valdkondades muutunud.

2. RELIGIOON POOLA POLIITIKAS

Kuigi ametlikult ei ole Poolas riigiusku, on kiriku rahastamisel oluline roll riigil. Kirik korraldab konfessionaalse usuõpetuse läbiviimist avalikes koolides, määrates õppesisu oma äranägemise järgi. Usuõpetus on koolides vabatahtlik õppeaine, kuid seda õpib valdav osa õpilastest.

Pärast kommunistlikku režiimi kokkuvarisemist on kirik väga aktiivselt sekkunud poliitikasse, propageerides oma arusaamu kõlblusest ja ühiskonnast. Osalt seetõttu on Poolas näiteks abort lubatud üksnes seoses vägistamisega, ohu korral ema tervisele või juhul või kui laps sünniks tõsise puudega. Paljude poolakate jaoks on katoliiklik identiteet sama oluline osa poolakaks olemisest kui poola keele rääkimine. Selline olukord sai alguse juba XIX sajandil, kui kirik mängis olulist rolli võitluses võõrvõimude vastu (Soosaar 2014).

Oluline roll oli Rooma paavstil Johannes Paulus II, ladinapäraselt Ioannes Paulus II; kodanikunimega Karol Józef Wojtyła, kes oli Poola päritoluga paavst aastatel 1978–2005 (264. paavst). Paavst taunis preestrite osalemist poliitikas, kuid samas oma välisvisiitidel paljudes riikides tegi ta üleskutseid riikide vaheliste rahu saavutamisele (Tammer 2005).

Poolakate senine lähedane side katoliiklusega on paljuski seotud ajaloolise taustaga. Katoliku kirik oli rahva loomulikuks koondajaks juba XIX sajandil, kui seisti vastu õigeuskliku Venemaa ja protestantliku Preisimaa võõrvõimule. Pärast II maailmasõda kujunes ta aga kommunismivastase vastupanu keskuseks.

Nüüd sellist suuremat osa rahvast ühendavat vaenlast enam ei ole, mistõttu ka kiriku roll ühiskonnas on muutunud. Niisiis, hoolimata Poola ühiskonna nähtavalt kiirenenud sekulariseerumisest, pole oodata, et katoliikluse ühiskondlik tähtsus niipea väheneks. Pigem vastupidi – kirik on nii põhjalikult mässitud sotsiaalsetesse ja poliitilistesse vastuoludesse, et ainult usuliste ülesannete täitmisele keskendumine ei näi kõne allagi tulevat (Soosaar 2021).

Seega religiooni mõjutused on olemas ka tänapäeva Poola poliitikas ja neid rakendatakse erakondade ideoloogiates

2.1. Poola Vabariigi erakondade ideoloogia seotus religiooniga

Religiooni ja poliitika vastastikuste suhete õigest korraldusest on erinev arusaam mitte ainult poliitika maailma esindajatel või poliitilistel mõtlejatel, vaid ka üksikudel usukogukondadel või kirikutel (Ringvee 2008).

Religioon ja poliitika on kaks eraldi valdkonda, kuid samas ei ole nad teineteisest täielikult lahutatud. Poliitika peab arvestama religiooniga ja religioon omakorda poliitikaga. Kui need vahekorrad ei ole ühiskonnas õigesti reguleeritud, võivad mõjule pääseda kaks ühiskonda ja kirikut lõhestavat väärtendentsi: ühelt poolt klerikalism ja teiselt poolt sekularism (Jourdan 2013).

Tabel 1. Poola parlament (alates 2019)

Erakond	Kohti parlamendis	Ideoloogia	Poliitiline positsioon
Õigus ja Õigus (PiS)	235	Rahvuslik konservatiivsus, parempopulism, kristlik õigus	Parempoolsed, katoliiklased
Kodanike Platvorm (KO)	134	Liberalism	Tsentristid
Vasak Partei (SLD)	49	Sotsiaaldemokraatia, demokraatlik sotsialism	Vasakpoolsed
Poola Rahvapartei (PSL)	30	kristlik demokraatia, konservatiivsus	tsentristid
Konföderatsioon (KWiN)	11	Poola natsionalism, parempopulism, majanduslik liberalism	Avalikult paremäärmuslased

Allikas: Wyniki wyborów europejskich (2019).; autori koostatud

Parlamendis enim kohti saavutanud on Õigus ja Õigus partei ehk PiS. PiS pooldab riigi mõõdukat sekkumist majandusellu, riigipoolset tasuta arstiabi, tugevat sotsiaalsüsteemi ja riigikaitset. Moraaliküsimustes sarnanevad erakonna vaated katoliku kiriku omadega. Partei rahvuslik konservatiivsus seob rahvuslikud traditsioonid ja identiteedi katoliiklusega (Gwiazda 2021, 10).

PiS programmi ideoloogiline alus on austus iga inimese loomupärase ja võõrandamatu väärikuse vastu. Selle väärikuse kaitsmine on poliitilise kogukonna olemasolu peamine kohustus ja õigustus. Selline väärikus on inimese kõige põhiõiguste alus. Kolm neist õigustest on erilise tähtsusega – õigus elule, õigus vabadusele ja õigus võrdsusele, mis on juurdunud inimeste solidaarsusesse. Suveräänne, demokraatlik, seaduskuulekas ja samal ajal tõhus riik, kus Poola perekonnad saavad

ellu jääda ja areneda. Selline riik on saavutatav eeldusel, et areneda jätkuvalt rahvusena, poola perekondade kogukonnana, ühtse majandusena, poliitilise üksusena ja kultuurina. Majanduse kiire areng ja põhjalik moderniseerimine on parim tagatis Poola perede elatustaseme tõstmiseks (Õigus ja Õigluse programm 2014).

Avalikult katoliikluse toetamine ning koostöö arendamine PiS-i ja katoliku kiriku vahel toimus järk-järgult. Varasemad manifestid olid selles osas ebamäärased. Muutus hakkas kujunema mitme aasta pärast, seoses Poola põhiseaduse muutmisega, mis kuulutas katoliikluse ainureligiooniks. Sissejuhatav preambul oli üheselt mõistetav: 'Kõigeväelise Jumala nimel'; seda täiendas "PiS-i pühendumus kristlikele väärtustele" (Folvarčny, Kopeček 2020, 171 viidatud PiS 2005a). Selles dokumendis mõistetakse kristlust nii laias kui ka isiklikus tähenduses kui üht rahvuse ja ühiskonna alustalasid. Tunde intensiivsus ilmneb sellest sõnastusest: „usklike jaoks on katoliiklus tõde; mitteusklike jaoks esindab see tsivilisatsiooni” (Ibid.). Usku peetakse kultuurilise ja poliitilise organisatsiooni jaoks oluliseks väärtuseks. Riigis, kus usulist veendumust ja jumalat peavad paljud endiselt elu loomulikuks osaks ja kus vähesed on avalikult ateistid, on selline orientatsioon mõttekas. Sellega kaasneb piiranguteta toetus traditsioonilistele perekonna- ja abielukorraldustele mehe ja naise liiduna. Erakond kirjeldab perekonda kui „ühiskonna vaieldamatute õigustega põhiüksust“ (Folvarčny, Kopeček 2020, 171 viidatud PiS 2005b). Seevastu partei kirjeldab "sooideoloogiat" ohtlikuna ja lükkab tagasi LGBT (lesbi, gei, biseksuaalsed ja transsoolised inimesed) vähemuste nõudmised. PiS näeb neid kui "sotsiaalse demoraliseerumise [...] ilminguid, mis põhjustab probleeme paljudes ühiskonnaelu valdkondades" (Folvarčny, Kopeček 2020, 171 viidatud PiS 2005a). Samamoodi lükkab PiS teravalt tagasi abordi legaliseerimise ja toetab tugevalt elu, sealhulgas sündimata elu õiguskaitset. Oluliseks inimõigustest peab PiS õigust elule; millele järgneb inimlikus solidaarsuses õigus vabadusele ja õigus võrdsusele. Erakonna eesmärgiks on ka ühiskonnas moraalse korra loomine (Folvarčny, Kopeček 2020, 171 viidatud PiS 2005a, PiS 2005b, PiS 2014, Murphy 2017). Erakond omistab Poola ühiskonna ülesehitamisel olulise rolli katoliku kirikule. PiS usub, et just kommunistliku Poola ajastul oli kirik "poolalikkuse tugisammas ja olematu suveräänse riigi aseaine" (Folvarčny, Kopeček 2020, 171 viidatud PiS 2014). See tsitaat peegeldab Poola rahvusliku ja usulise identiteedi ajaloolist segunemist; see, mida partei lisab, on suur rõhk katoliikluse ja katoliku kiriku tähtsusele. Katoliku õpetust koos traditsiooni ja patriotismiga määratleb PiS kui "rahvuse poliitilise identiteedi ülesehitamisel vastastikku seotud" (Ibid.). Katoliku kirikul on oluline positsioon mitte ainult era-, vaid ka avalikus sfääris. Erakond lubab oma programmis säilitada kiriku positsiooni, kuna näeb sellel selgelt positiivset kogu ühiskonda hõlmavat mõju. Liitu mõnega katoliiklikus hierarhias võib

tänapäeval pidada ka PiS-i üheks määravaks tunnuseks, selle edu allikana. Religiooni ei saa vaadelda PiS-i identiteedi täiendusena, vaid paljude selle põhiväärtuste alusena. See mõjutab partei seisukohti ühiskonna korralduse ning perekonna ja inimõiguste kohta. PiS kaldub selles osas taas oluliselt kõrvale palju mõõdukamast käsitlest kristluse ja kirikute suhtes, mis tänapäeva konservatiivide seas üldiselt valitseb. Huvitaval kombel on katoliikluse kasvav tähtsus PiS-i partei identiteedis paralleelne sarnase arenguga sõdadevahelises Poola rahvusdemokraatides. Partei üldine dogmaatiline konservatiivne-kristlik orientatsioon koos ülalkirjeldatud proteksionismiga sotsiaal-majanduslikus sfääris on loonud tänapäeva Euroopas üsna omapärase sotsiaalse konservatiivsuse (Folvacny, Kopecek 2020, 171).

Kodanike Platvorm (KO) manifestis esitatakse mitmeid feministlikke väiteid ja poliitilisi lubadusi. Naised on mainitud 25 korda 136-leheküljelises manifestis, mis sisaldab ka eriosa pealkirjaga "Naiste õigused". See hõlmab järgmisi teemasid: kaitset erinevat tüüpi koduvägivalla eest; naiste toetamist lapse elatise tagamisel; riigi rahastamine kehavälisel viljastamisel; tasuta anesteesia sünnituse ajal; täielik juurdepääs sünnieelsetele testidele ja perinataalne hooldus; seksuaalkasvatuse koolides; juurdepääsetav ja hüvitatav rasestumisvastane vahend; soolise palgalõhe kaotamine; pensionilõhe likvideerimine; kaitse vastu diskrimineerimine tööturul ja naiste edasimineku edendamine töökohal; sookvootide kehtestamine kesk- ja kõrgemate juhtide ametikohtadel riigiasutustes ja riigi äriühingutes; töö- ja pereelu ühitamine; kohtade arvu suurendamine lasteaias; ja kahe kuu kehtestamine isapuhkus (Koalicja Obywatelska 2019).

Vasak Partei (SLD) on sotsiaalne õiglus naiste ja vähemuste jaoks ning partei protesteeris abordi keelamise vastu. Vasakpoolsed pakuvad laiaulatuslikku vasakpoolset programmi, mis käsitleb erinevaid probleeme alates sotsialismist kuni tööpuuduse, elukalliduse ja maksustamise, keskkonnaprobleemide (energia- ja kliima probleemide) ja abordi ning geide ja naiste õiguste pärast (Markowski 2020). Vasakpoolsete liidrid kutsusid opositsiooni toetama kümnepunktulist pakki, mis käsitlesid muu hulgas koduvägivalda, aborte ja seksuaalkasvatust. Vasakpoolsete ridades on naiste suurim osakaal parlamendis (43%). 19-leheküljelises valimismanifestis mainitakse naisi viiel korral ja sisaldab eraldi jaotist „Naiste õigused”, mis hõlmab: (1) abordi liberaliseerimist; (2) rasestumisvastaste vahendite hüvitamist ja (3) soolise võrdsuse kehtestamist kesk- ja kohalikes omavalitsustes ning riigiettevõtetes (Lewica 2019). Veelgi enam, manifest nõuab kehavälise viljastamise täielikku hüvitamist, soolise palgalõhe käsitlemist seksuaalharidust ja tasuta lasteaiakohta igale lapsele. Manifest tõstab esile sotsiaalset kaasatust ja solidaarsust edendavaid õigusi. Seoses LGBTQ (lesbi, gei, biseksuaal, transsooline, mitteheteroseksuaalne inimene) küsimustega on peamise lubadusena välja toodud "abielu võrdsuse" kehtestamine.

Poola Rahvapartei (PSL), mis järgis 1990. aastatel sotsiaaldemokraatia ja agraarsotsialismi põhimõtteid, on 2000. aastatel liikunud kristliku demokraatia poole. Eelpool nimetatud perioodil oli see suundumus poliitilise spektril liigitatud vasakpoolseks. Erakonna platvorm põhineb tugevalt agraarsusel. Sotsiaalsetes ja eetilistes küsimustes on PSL seotud rohkem sotsiaalselt konservatiivsete väärtustega, kuna see on abordi, samasooliste abielude legaliseerimise, eutanaasia, surmanuhtluse ja pehmete narkootikumide dekriminaliseerimise vastu. Erakond pooldab usuõpetuse säilimist rahvahariduses. 2019. aastal võttis partei vastu elektroonilise hääletamise ja kohustusliku rahvahääletuse (PSL).

PSL-i manifest ei viita selgesõnaliselt naistele ega LGBTQ+ inimestele. Siiski on väidetud, et mõned erakonna ettepanekud toetavad naisi. Kuigi naistele ei viidata, mainitakse emasid kahel korral ja viidatakse perekonnale, lastehoiule ja vanurite hooldamisele, mis rõhutavad traditsiooniline peremudel. Erakond toetab programmi Pere 500+, tasuta sõimed ning „võimaldab emadel ja isadel ühendada tööd ja lastehoid” (Polskie Stronnictwo Ludowe 2019). Kampanias PSL juht ütles, et ei toeta vasakpoolsete naiste pakki, kuna see toetab abordi liberaliseerimist. Selle asemel toetas partei 1993. aasta seadust, mis keelustas abordi (eranditega) (Kosiniak-Kamysz 2019). Üldiselt toetab partei vaikimisi soopõhiseid väiteid, nähes naisi emadena ja osa traditsioonilisest perekonnast. Töö- ja pereelu ühitamise poliitika kohta on nõrk konservatiivne feministlik väide. PSL on aga abordi liberaliseerimise vastu. LGBTQ+-ga seotud nõuded ja eeskirjad puuduvad.

Konföderatsioon (KORWiN) on parempoolne erakond, mida on kirjeldatud ka paremäärmuslikuna. Partei on ideoloogiliselt paleokonservatiivne ja majanduslikult liberaalne. Ta toetab maksude langetamist ja radikaalse erastamise elluviimist, samas kui sotsiaalküsimustes on erakond konservatiivne. Seda on kirjeldatud ka kui parempopulistlikuna. Ta toetab monarhia taastamist ja on väljendanud karmi euroskeptilist retoorikat Euroopa Liidu suhtes (Korwin... 2020).

Konföderatsioon on nõ “meestepartei”: tal pole parlamendis ühtegi naissaadikut. Konföderatsioon toetab traditsioonilist peremudelit (Druciarek et al. 2019). Konföderatsioon toetab feminismivastaseid väiteid ja lubadusi. Ühes intervjuus 2019. aasta valimiste eel peetud valimistel ütles KORWiNi juht, et naised on nõrgemad ja peaks teenima vähem, et poleks vaja tegeleda soolise palgalõhega (Korwin-Mikke 2019). Konföderatsioon toetab täielikku abordikeeldu, Euroopa Nõukogu konventsioonist (Istanbuli konventsioon, naistevastase vägivalla ja

perevägivald vastu võitlemine) loobumist. LGBTQ+ teemade osas on peamine populistlik loosung "Lõpetage LGBT propaganda", mida 20-leheküljelises manifestis kasutatakse kolm korda.

Eeltoodust lähtuvalt, saab kinnitada, et religioon ja poliitika on omavahel seotud, kuid nendevaheline vahekord peab olema õigesti reguleeritud, sest vastasel korral võib mõjule pääseda klerikalism või sekularism.

Poola parlamendi valitsev partei PiS on religiooni suhtes kaasav näiteks moraaliküsimustes, traditsioonilises pere väärtuste teemas ja on avalikult toetanud katoliiklust ja teinud koostööd kirikuga.

3. ANALÜÜS: RELIGIOONI MÕJUTUSED POOLA POLIITIKAS

Bakalaureusetöö kolmandas peatükis analüüsib töö autor religiooni mõjutusi Poola poliitikas, püüdes leida vastuseid küsimusele, missugused on religiooni sise- ja välispoliitilised mõjutused Poola poliitikas.

Üks Poola prioriteete rahvusvahelisel areenil on järjekindlalt kutsuda erinevaid organisatsioone üles suurendama oma jõupingutusi usuvähemuste õiguste täielikuks austamiseks ning usu- ja veendumusvabaduse ning usulise tagakiusamise ohvrite kaitse tagamiseks. Poola diplomaatia tegeleb aktiivselt usu- ja veendumusvabaduse edendamisega sellistel foorumitel nagu ÜRO Peaassamblee, ÜRO Inimõiguste Nõukogu, Euroopa Liit, Euroopa Nõukogu ning Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (Ministerial ... 2020).

Kolmandat rahvusvahelist päeva 22. augustil tähistatakse, mil mälestatakse religioonil või veendumustel põhinevate vägivallaaktide ohvrid. See võeti kasutusele resolutsiooniga 73/296, mille ÜRO Peaassamblee 28. mail 2019 ühehäälselt vastu võttis. Rahvusvahelise päeva kehtestamise resolutsiooni idee pakkus välja Poola. Resolutsioon väljendab muu hulgas: muret usul või veendumustel põhinevate sallimatuse ja vägivallaaktide pärast; rõhutab, et riikidel on esmane kohustus edendada ja kaitsta inimõigusi, sealhulgas usuvähemustesse kuuluvate inimeste inimõigusi; tunnistab religioonide ja religioonidevahelise dialoogi ning hariduse väärtust; märgib, et usu- ja veendumusvabadus ning arvamus- ja sõnavabadus, rahumeelse kogunemise õigus ja ühinemisvabadus on üksteisest sõltuvad, omavahel seotud ja üksteist tugevdavad; juhib tähelepanu sellele, et rünnakud usuvähemustesse ja usukohtadesse kuuluvate isikute vastu on vastuolus rahvusvahelise õigusega. Eelnimetatud resolutsiooni vastuvõtmise otsese tulemusena 2020. aasta juulis, samuti Poola algatusel, moodustati ÜRO Peaassamblee foorumil usu- või veendumustel põhinevate vägivallaaktide ohvrite sõprade rühm. Sõprade rühma kuuluvad 30 liikmesriiki ja vaatlejana Euroopa Liit. Poola juhib grupi tööd algatajana. Eespool nimetatud algatused kinnitavad muu hulgas Poola juhtpositsiooni usu- või veendumusvabaduse edendamisel ning iga inimese, sealhulgas usuvähemustesse kuuluvate isikute õiguste austamise propageerimisel. See on ka üks

Poola välispoliitilisi prioriteete inimõiguste valdkonnas. Usu- või veendumusvabaduse edendamine on praegu ka Poola inimõiguste nõukogu liikmelisuse prioriteet aastatel 2020–2022 (MFA Press Office 2021).

Traditsiooniliste Poola väärtuste ja perekondade kaitsmise sildi all on PiS koos kirikuga korraldanud kampaaniaid Poola LGBT* kogukonna vastu ja abordiõiguste vastu. Praegu väidavad suured osad Lääne-Poolast, et nad on "LGBT ideoloogia vabad". Kiriku jutlused ja kooliõpetus toetavad PiS-i väärtusi. Lisaks otsustasid Poola kohtud PiS-i ja kiriku täielikul toetusel 2020. aasta oktoobris, et loote ebanormaalsusest tingitud abort on eugeenika vorm ja seega vastuolus Poola põhiseadusega (Scislowska 2020). Ligikaudu 98% riigis tänapäeval tehtavatest abortidest on tingitud loote ebanormaalsusest. Vaatamata sidemetele katoliku kirikuga, kaldusid vanemate põlvkondade liikmed, välja arvatud PiS-i poliitikud, abordiproteste toetama. Poola oli üks esimesi Euroopa riike, mis võimaldas naistel 1956. aastal aborti teha ja riik hakkas selle vastu seadusi vastu võtma alles 1996. aastal, kui kiriku mõju pärast kommunismi režiimi lõppemist taas suurenes. Abordi teema nüansirikas ajalugu aitab selgitada, miks paljud poolakad toetavad seda tänapäevani vägistamise, verepilastuse, ema ohustamise ja loote kõrvalekallete korral. Sellegipoolest jäävad vanemad poolakad üldiselt PiS-ile truuks, vaatamata sellele, et nad ei nõustu nende programmi mõne sotsiaalpoliitika osaga. Üks põhjus on see, et vanemad poolakad kipuvad elama rohkem maapiirkondades, kus kirik omab jätkuvalt mõjuvõimu ja julgustab kogukonna liikmeid PiS-i toetama (Religion ... 2021).

Nagu näitavad abordikeelu protestid, juhivad noored poolakad võitlust katoliiklike tõekspidamiste pealesurumise vastu oma ellu.

Tänapäeval on Poola kaasaegne katoliku kirik tihedalt seotud parteiga Õigus ja Õiglus ehk PiS, mis on Poola praegune suurim partei. PiS tugineb tavaliselt maapiirkondades elavate vanemate poolakate toetusele. Kirik säilitab selle poliitilise toetuse ja vastutasuks edendab PiS poliitikat, mis ühtib traditsiooniliste katoliiklike väärtustega. Pereväärtused ja naasmine traditsioonilise Poola juurde jäävad partei ideoloogia keskmesse. Väärtusküsimuste pinnalt on tekkinud vastuolud Poola (PiS) ja Euroopa Liidu ja tema juhtriikide vahel.

3.1. Religiooni mõjutused sisepoliitikas

Religiooni ja poliitika vastastikuste suhete probleem on üks tänapäeva olulisemaid probleeme. See ei hõlma mitte ainult küsimusi, mis on seotud kirikute kohalolekuga avalikus elus ja nende lubatud mõjuga tänapäeva poliitika kujunemisele, eriti demokraatlike riikide tegelikkuses, vaid ka mitmeid küsimusi, mis on seotud üksikisikute usuliste tõekspidamistega ja paratamatult oluliselt mõjutada nende kaasatust poliitilist ehk nende hoiakuid ja valikuid, mida nad poliitika valdkonnas teevad.

Teisalt mõjutab religiooni ja poliitika vastastikuste suhete korraldamise omaksvõetud mudel riigi suhtumist religiooni, üksikutesse kirikutesse või oma kodanike usuellu. Religiooni ja poliitika vastastikuste suhete probleemi olulisust süvendab veelgi tõsiasi, et enamik meid tänapäeval vaevavatest poliitilistest konfliktidest, mis sageli väljenduvad relvakonfliktidena, tulenevad vähemalt mingil määral usulistest motiividest (Filipkowski 2017, 270).

Mis teeb siis Poola katoliku kiriku poliitiliselt mõjuvaks? Mõjukamad kirikud ei lähtu oma poliitikas survest valimiskastide juures ega poliitilistest koalitsioonidest. Selle asemel saavad nad institutsionaalse juurdepääsu, mis praktikas tähendab kaasvalitsemist ilmalike rühmadega. Selline juurdepääs võib tähendada: osalemist põhiseaduse kirjutamises ja igapäevases seadusloomes, otsest panust poliitika kujundamisse ja elluviimisse, ilmalike riigiametnike sõelumist ja isegi osalemist riigi valitsemises. Institutsioonilise juurdepääsu kanalid võivad üksteisest oluliselt erineda: aktiivne osalemine poliitilistes debattides ja eelnõude koostamine erikomisjonides, poliitiliste transformatsioonide ajal ametikohtade täitmise otsuste mõjutamine ja riiklikel läbirääkimistel osalemine. Iroonilisel kombel teenivad kirikud kõige suuremat poliitilist kasu siis, kui nad näivad olevat väiksematest poliitilistest asjadest kõrgemal – ja kasutavad oma mõju pigem salajastel koosolekutel ja parlamendi tagasaalides, kui avaliku surve kaudu valimiskastide juures (Grzymała-Busse 2015).

Kiriku võime neisse “vaikivatesse” võimukoridoridesse siseneda tuleneb tema ajaloolisest rollist rahvuse kaitsmisel – tänu sellele omandab ta moraalse autoriteedi ja sellega samastub rahvuslik huvi. Nii suure moraalse autoriteediga kirikuid tajutakse erapooletute, usaldusväärsete rahvuse esindajatena, mistõttu on neil lubatud ühiskonda mobiliseerida ka muudes küsimustes peale usuküsimuste. Usaldus kiriku vastu ei võrdu nõudega selle mõju järele poliitikale, vaid osutab selle

universaalsele samastumisele ühise hüvega. Näiteks olid Poola piiskopid 1989. aasta ümarlauakõnelustel vahendajad ja riikide esindajad ning nende osalemine nendel kõnelustel Kiriku mõju avalikes suhetes ja ühiskonnas jätkub seni, kuni kirik suudab valitsust toetada ja seni, kuni see toetus on valitsusele väärtuslik. Kui suured valijarühmad usuvad, et Poola ei pea ilmtingimata olema katoliiklik ja kirikust eemalduma või sellest lahkuma, kaob ka tema poliitiline võim. Kui kirik kaotab moraalse autoriteedi, lakkab tema poliitiline mõju (Grzymała-Busse 2015).

Kirikute moraalne autoriteet põhineb nende samastumisel rahvusega. Poolas andis rahvusliku narratiivi ülesehitamine kirikust, kes kaitseb Poola rahvust ja samastub sellega, samuti katoliikluse ja poola rahvusliku identiteedi sulandumisest, kirikule suure moraalse autoriteedi. Luues oskuslikult müüti Poola katoliiklasest, on kirik saavutanud Poolas võimsa positsiooni ühiskonna, rahvuslike huvide ning riigi kultuuri- ja ajaloopärandi kaitsjana.

Tänapäeval on Poolas hakanud ilmnema üha rohkem märke ilmalikustumisest ehk sekulariseerumisest. Kirikuliste ja preestriks õppijate arv on kiiresti langemas. Eriti suurlinnades elavad noored ja haritud inimesed on avatud välisriikidest tulevatele mõjutustele, mis sunnivad neid ümber hindama vanemate põlvkondade jaoks enesest mõistetavaid tõekspidamisi. Enamasti ei tähenda see religioossuse hülgamist, küll aga kiriku autoriteedi mittetunnustamist paljudes usulistes ja kõlbelistes küsimustes (Soosaar 2014).

Hetkel on Poolas võimul parempoolset populismi toetav erakond PiS. Milline on parempoolse populismi mõju ja mõju Poola ühiskonna peamistes sotsiaalsetes valdkondades, eriti immigrantide, usuvähemuste ja LGBT rühmade õigustele ja elule? Kui parempoolne populism on olnud Poola ühiskonnas juba pikka aega nähtus, siis parempoolsed rühmitused on saanud võimu PiS-i valimistel aastatel 2005–2007 ja veelgi enam alates 2015. aastast.

Vastuseks 2015.–2016. aasta pagulaskriisile järgis Poola Katoliku Kiriku (PCC) ametlik juhtkond, piiskoppide konverents paavsti üleskutset, esitades "mitu avaldust, milles kutsuti üles abistama Lähis-Ida kirikuid ... [ja] Iraagist ja Süüriast pärit põgenikele" (Herbert 2019 viidatud Pędziwiatr 2018, 466). 2016. aasta ülemaailmsete noortepäevade ettevalmistamisel järgnesid nad sellele praktilise poliitilise soovitusena võtta kasutusele Itaalia stiilis humanitaarkoridorid, et võimaldada pagulastel ohutult liikuda põhja- ja läänepoolsetesse riikidesse, kus on rohkem ressursse pagulaste abistamiseks. Pärast seda, kui valitsus keeldus põgenikke Poola ümber paigutamast ja valitsuse liikmete arvukaid islamofobseid avaldusi, loobuti algatusest 2016. aasta lõpus. (Ibid., 467).

Kuigi PiS-i (Prawo i Sprawiedliwość, Õiguse ja Õigluse Partei) valitsus (2015) on enamiku immigratsioonivormide suhtes retooriliselt vaenulik, ei ole ta suutnud välja töötada riiklikku poliitikat, mis aitaks toime tulla oma praktiliste väljakutsetega, nii et sisserändajate arv on selle valitsusperioodi jooksul kasvanud.

Sisseränne on vaid üks sotsiaalvaldkond, mida Poolas on mõjutanud parempopulism. Muud valdkonnad hõlmavad usuvähemuste õigusi, naiste õigusi – eriti reproduktiivõigusi – ja LGBT õigusi. Lisaks on PiS-i valitsusajal avalik-õigusliku ringhäälingu, kohtusüsteemi ja avaliku teenistuse sõltumatus seatud kahtluse alla seadusandlike muudatuste tõttu, mis viidi sisse osana kooskõlastatud tegevusest, et muuta peamiste riiklike institutsioonide koosseisu, mida peetakse liiga liberaalseteks (Herbert 2019, 24 viidatud Marcinkiewicz 2016, 474).

Avaliku arvamuse küsitlused näitavad, et antisemiitlikud ja islamofobsed hoiakud on Poolas laialt levinud, hoolimata väikesest juutide ja moslemite populatsioonist. Nii registreeriti 2011. aasta rahvaloenduse käigus Poolas 7353 iseidentifitseeritud juuti, praeguste hinnangute kohaselt on neid umbes 10 000, samas kui Pędziwiatri (2015) hinnangul on moslemite arv Poolas 25 000–40 000 (Herbert 2019, 28 viidatud Pedziwiatr 2018).

Pew 2016. aasta uuring näitas, et 66% poolakatest suhtus riigis elavatesse moslemitesse mittesoovalt, mis on Ungari (72%) ja Itaalia (69%) järel Euroopas kolmandal kohal selles teemas, samas kui antisemitismi uuring näitas, et 64,5 % uskus mõõdukalt või tugevalt juutide vandenõuteooriasse (juudid on ohuks poolakate majanduslikule heaolule) ja 22,5% usub mõõdukalt või tugevalt "traditsioonilikku" antisemitismi, kus juute nähakse ohuna kristlikule religioossele kultuurile, veendumustele või väärtustele (Herbert 2019, 29 viidatud Bilewicz et al., 2013, 828-8).

Nende laialt levinud negatiivsete uskumuste ja hoiakute kõrval on teatatud rünnakutest juutide ja moslemite väikese elanikkonna vastu (Herbert 2019, 29 viidatud Bujalski 2016); Tõepoolest, väike juudi elanikkond kannatas 2012. aastal 98 rassistlikku rünnakut (Herbert 2019, 29 viidatud Gebert 2014, 97). See on osa teatatud vihkamiskuritegude kasvutrendist, kasvades 194 rünnakult 2009. aastal 886 rünnakuni 2017. aastal (Herbert 2019, 29 viidatud OSCE 2017). Sellele olukorrale ei aidanud kaasa PiS-i valitsus, mis saatis laiali rassilise diskrimineerimise ja ksenofoobia vastase nõukogu (ainus valitsusasutus, mis töötab vihakuritegude vastu) ja õigustab vaieldamatult paremäärmuslikku kohalolekut kodanikuühiskonnas nii oma polariseeriva diskursuse kui ka aktiivsete meetmetega. Näiteks paremäärmuslikku ideoloogiat käsitlevate osade eemaldamine

politseijõudude vihakuritegusid käsitlevast õppematerjalist (Herbert 2019, 29 viidatud Pedziwiatr 2017, Narkowicz 2018, 388).

EL-iga ühinemiseelsetel ja -järgsetel perioodidel valitses LGBT-aktivistide seas suur optimism, korraldati esimesed Pride'i paraadid, kuid juba 2005. aastaks (esimene PiS-i (koalitsiooni) valitsus oli 2005-2007) üritati marsse ja opositsiooni meeleavaldusi ametlikult keelata (Herbert 2019, 31 viidatud O'Dwyer, Schwartz 2010, 220-1). Lihavõttepühade missa ajal mõistis Gdanski metropoliitpeapiiskop hukka "sallivuse iidoli". "LGBT-diktatuur" läheneb, hoiatati parempoolse nädalalehe Do Rzeczy värskes esikaanes (Herbert 2019, 31 viidatud The economist 2. mai 2019).

2019. aasta Białystok Pride'i paraadi puhul, mille osaleja tunnistust tsiteeriti eespool, korraldati üritus peapiiskop Tadeusz Wojda sündmuse selgesõnalise hukkamõistu ajendiks. PiS-i teisel valitsuse perioodil on valitsuse juhitud homfoobne retoorika veelgi intensiivistunud, eriti eskaleerudes enne Euroopa Parlamendi valimisi 2019. aasta mais. PiSi ametnikud kasutasid taktikat julgustada linnu ja provintsi ametiasutusi kuulutama välja LGBT-ideoloogiat. - vabatsoonid". Kuigi sellistel „tsoonidel” poleks õiguslikku staatust, on selge kavatsus piirata erinevuste avalikku näitamist (Herbert 2019, 31).

Viimastel aastatel on üheks oluliseks probleemiks olnud ettepanek karmistada Poola niigi rangeid abordiseadusi, et keelata abort peaaegu kõikidel asjaoludel. See pani aluse ühele Poola lähiajaloo tähelepanuväärsemale vastasseisule.

3. oktoobril 2016 vallutasid Poola linnasid massilised meeleavaldused uute ettepanekute vastu kehtestada riigis täielik abortide keeld. Need ettepanekud, mille koostas reaktiooniline katoliiklik sihtasutus Ordo Iuris Institute, olid mõeldud selleks, et keelata igasugune juurdepääs abordile ilma eranditeta. Partei Seadus ja Õiglus (PiS) konservatiivne valitsus koos roomakatoliku kirikuga toetasid ideed täielikult. Kuid opositsioonis spontaanselt esile kerkinud naiste õiguste liikumine sundis parlamendi valitseva partei liikmeid projektist loobuma (Herbert 2019, 32 viidatud Szelegieniec 2018, 45).

PiS-i enamusvalitsuse valimine 2015. aastast, järsk parempööre Poola poliitikas ja vasaktsentristide nõrkus on tekitanud Poolas uusi kaasavaid opositsiooniliikumisi. Osaliselt on need üles ehitatud varasematele võrgustikele ja organisatsioonidele. Mittereligioossete inimeste puhul tekkisid need pärast PiS-i juhitud esimest administratsiooni (2005–2007); 2007. aastal loodi Interneti-ateistide ja -agnostikute nimekiri. Kuigi nad ei võitle otseselt paremäärmusluse mõjuga, pakuvad sellised rühmitused võrgustikke, mis võimaldavad mobiliseerida, kui valitsus ähvardab

vähemusi avalikust sfäärist veelgi tõrjuda, veelgi kahjustada nende või naiste õigusi. (Herbert 2019).

Kuigi Poola ühiskond on tänapäeval sekulariseerumise teel, on religiooni mõjudes sise poliitikas olemas ja need ilmnevad teatud poliitilistes otsustes.

3.2. Religiooni mõjudes välis poliitikas

Ühiskondlike muutustega ei ole kaasnenud mitte ainult muutused religiooni suhetes rahvusvahelise poliitikaga, vaid ka muutused religioonis endas. Religioon kaotas möödunud sajanditel küll oma võimu poliitika üle, ent poliitikale allutatud kujul jäi ta riikidevahelises poliitikas ja poliitilistes konfliktides endiselt oluliseks (Kilp 2007, 42).

Poola Vabariigi strateegias, väljaspool Euroopat asuvaid arengumaid, väidetakse selgesõnaliselt, et tsivilisatsiooniline ja kultuuriline lähedus, sealhulgas katoliiklus, on Poola ja Ladina-Ameerika riikide koostöö aluseks (Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland 2004). Välisministrid väljendasid oma ametlikel seisukohtadel sageli arvamust, et kristlus määratleb viisi, kuidas suhestuda üksustega rahvusvahelises sfääris. Minister Sikorski rõhutas, et usuvähemuste kaitsemeetmed kehtivad eelkõige kristlastele (Sikorski 2014). Minister Schetyna väitis, et kristlasi kiusatakse taga konkreetset kõigi usuvähemuste seas (Schetyna 2015). Kui ta rääkis usulise tagakiusamise ohvrite abistamisest, mainis ta konkreetset ainult kristlasi ja jeziide (Schetyna 2014). Ta mainis ka, et Poola on rahastanud ülikooli toetusi iraagi kristlastele (Schetyna 2015). Minister Waszczykowski ütles otse, et Euroopa pärandit moodustavad väärtused, eriti kristluse eetika, on Poola ühiste huvide aluseks. Ta mainis ka, et kõigi usuvähemuste hulgas väärivad kristlased erilist kaitset (Waszczykowski 2016). Sarnane seletus kehtib ka põhjuste kohta, miks ministrid Cimoszewicz, Sikorski ja Czaputowicz rõhutasid Poola ja Vatikani suhete esmatähtsust (Cimoszewicz 2003; Sikorski 2013; Czaputowicz 2019).

Välisministeeriumi koostatud Poola välis poliitika strateegia 2017-2021 sisaldab väidet, et radikaalne islam püüab terrori abil hävitada Euroopa tsivilisatsiooni (Strategy... 2020). Sarnast mõtet väljendas ka minister Schetyna, väites, et moslemi fundamentalistid ohustavad lääne väärtusi (Schetyna 2015). Minister Waszczykowski väitis, et Poola kaitseb Euroopa pärandit moodustavaid väärtusi, sealhulgas kristluse eetikat (Waszczykowski 2016). Religioon oli ka kriteerium, mille järgi minister Sikorski määras eraldusjoone Poola ja "tulnukate" vahel.

Viimasesse kategooriasse arvas ta “idaslaavi õigeusu kristluse maailma”, täpsemalt Venemaa, mis tema arvates ei kuulunud “euroopa maailma” (Sikorski 2013). Poola välispoliitika eest vastutavate isikute ja institutsioonide ametlikes seisukohtades esitletakse Poolat kui ilmaliku identiteediga riiki. Poola välispoliitika strateegias 2017-2021 on kirjas, et Poola riigi identiteedi määravad järgmised tegurid: vabadus, rahvaste rahumeelse kooseksisteerimise põhimõte, inimõiguste austamine ja üksikisiku väärikus. Kuigi need väärtused on universaalsed, lähtuvad strateegia ja mõned ministrid (nt minister Sikorski) (Sikorski 2008) kristlusest kui allikast. Siin on abiks konstruktivismi teooria, kus riigi enda identiteedi mõistmise kontseptsioon on filter, mille kaudu selle riigi esindajad tajuvad teatud välispoliitilisi tegevusi teatud viisil. Tundub, et see nähtus on olemas Poola välispoliitika strateegias 2017–2021 ja ministrite öeldus. Kuna Poola riigi identiteet on kristluses juurdunud, on peetud loomulikuks, et Poola orienteerub oma menetlustes läänemaailmale, kuna läänemaailmal on kristlikud juured ja Poola soovis kuuluda Euroopa Liitu, mille moodustamist inspireerisid kristlikud demokraadid (Strategy... 2020).

Poola Vabariigi põhiseaduse artikli 25 lõige 3 reguleerib religiooni mõjutamist poliitikas, kuna mainib riigi koostööd kirikute ja usuühendustega, kuid teisest küljest kehtestab piirangud, sätestades nende autonoomiat ja vastastikust iseseisvust. Sarnane seisukoht on esitatud ka seadustes, mis käsitlevad riigi suhteid kirikute ja usuühendustega. Niinimetatud ühendkomisjonid ehk valitsuse ja osakirikute esindajate rühmad on koht, kus kirikud saavad vastavalt põhiseaduse koostöö sättele püüda välispoliitikat mõjutada. Hetkel on olemas viis eraldiseisvat komiteed, mille liikmed esindavad järgmisi religioosseid üksusi: Poola piiskoppide konverents, Poola oikumeeniline nõukogu (nõukogu, kuhu kuuluvad kõik kirikud väljaarvatud Rooma katolik kirik), evangeelne liit, evangeelne Augsburgi usutunnistuse kirik, Poola õigeusu kiriku piiskoppide püha nõukogu. Koosolekud toimuvad tavaliselt kord aastas. Koosoleku jooksul ei maininud komisjon peaaegu kunagi ühtegi välispoliitika valdkonna teemat, kuigi koosolekute kava võimaldas neid küsimusi arutada. 2008. aastal arutas Poola piiskoppide konverents valitsuse esindajatega Euroopa Nõukogu bioeetika konventsiooni ratifitseerimise küsimust (Piiskopi...2008). Valitsuse nimel ei osale üheski ühiskomisjonis välisministeeriumi esindajaid.

Religiooni mõju institutsioonide kaudu toimub ka valimissüsteemi kaudu. Esiteks, kui erakonnad võivad valimised, saavad nad võimaluse religioosseid ideid või postulaate ellu viia; teiseks võib valijate usuline kuuluvus olla määravaks teguriks konkreetse tegevuskavaga erakondade vahel valiku tegemisel. Mis puudutab endist tüüpi mõju, siis kristlikud väärtused olid õppeperioodil pidepunktiks mitmele erakonnale, millest osa viitas ainult kristlikule aksioloogiale (nagu partei

Õigus ja Õigus, Kodanikuplatvorm, Poola Perede Liiga), teised aga viitasid erinevatele ideoloogilistele traditsioonidele, sealhulgas kristlikele väärtushinnangutele (nt Poola Talurahvapartei, Poola Vabariigi Omakaitse) (Kowalczyk 2015). Esimese rühma liikmete hulgas on teatud erakonnad, kelle päevakorras on Poola välispoliitikas oluline religioosse teguri osakaal. Õigus ja õigus (PiS), millel on praegu enamus kohti parlamendis, teatas oma 2005. aasta päevakorras pealkirjaga „Katoliiklik Poola kristlikus Euroopas”, et nad teevad jõupingutusi, et lisada Euroopa põhiseadusesse viide Jumalale ja Euroopa kristlikule pärandile, erinevalt ELi meetmetele, mis on vastuolus kristliku aksioloogiaga, samas kui PiS-iga seotud Euroopa Parlamendi liikmekandidaadid võtsid kohustuse kaitsta „meie kontinendi kristlikku identiteeti ELi struktuurides”(Law and Justice 2005). Huvitaval kombel toimub PiS-i välispoliitika päevakorras religioosse teguri olemasolul väga märgatav areng, kuna nende hilisemates, vastavalt 2014. ja 2019. aasta päevakordades on kristlikke väärtusi välispoliitikas vähe mainitud.

Religioonile viitamine ei kuulu praegu ühegi parlamendiparteide välispoliitika ametlikesse päevakordadesse, välja arvatud Rahvuslik Liikumine, mis teeb Poola kristliku identiteedi kaitsmise nimel ettepaneku Poola EList lahkumiseks (Agenda of the National Movement 2016). Mis puudutab teist tüüpi erakondade mõju, st inimeste poliitilised valikud on määratud nende usuliste tõekspidamistega, näitavad uuringud, et usulise kuuluvuse ja poliitiliste eelistuste vahel on seos. 2005. aasta valimistel oli korrelatsioon valijate usulise kuuluvuse ja poliitiliste valikute vahel tugevaim Poola Perede Liiga (LPR) puhul, mis viitas selgelt kristlikele väärtustele, PiS-i puhul on see veidi väiksem. 2015. aasta valimistel edestas PiS selle korrelatsiooni tugevuse poolest teisi erakondi LPR neil valimistel ei osalenud (Żerkowska-Balas et al. 2016). Sarnane oli olukord ka 2019. aasta valimistega (Stan Polityki 2020). Samas tuleb märkida, et olemasolevate uuringute kohaselt ei ole erakonna välispoliitika määrav tegur, mis motiveeriks valijaid selle erakonna poolt hääletama. Vaid 2% kõigist vastajatest hääletas PiSi poolt selle erakonna välispoliitika tõttu (CBOS 2018). Sellest võib järeldada, et valijate usuline kuuluvus ei olnud sellel perioodil erakonna valikul määrav.

Eeltoodust lähtuvalt saab öelda, et religiooni suhted poliitikaga on muutunud ka rahvusvahelisel tasandil ning välispoliitilisi otsuseid religioon Poolas otseselt ei mõjuta.

3.3. Järeldused analüüsist

Religiooni mõju tänapäeva Poola sise- ja välispoliitikas on sekulariseerumise teel, st et religioonil ei ole enam nii suurt arvestatavat mõju teatud poliitilistes otsustes.

Poola Parlamendis on viimaste valimiste tulemusena (2019) viis erakonda ja nendest kahe erakonna ideoloogia on seotud religiooniga. Õigus ja Õigus (PiS), kelle ideoloogia esindab rahvuslikku konservatiivsust, parempopulismi ja kristlikku õigust ning oma poliitiliselt positsioonilt on nad parempoolsed katoliiklased. Erakonna põhitoetus pärineb vanematest, usklikest inimestest, kes hindavad konservatiivsust ja patriotismi. PiS-i valijad asuvad tavaliselt maapiirkondades ja väikelinnades. PiS teeb koostööd kirikuga valimiskampaaniates, sest nende väärtused moraaliküsimustes ühtivad. Samas on kirik sattunud skandaalsetesse olukordadesse erinevates teemades ja ka raha teemades, mis on kirikule eraldatud ja ei ole sihtotstarbeliselt kasutatud.

Teiseks erakonnaks on Poola Rahvapartei, kes on kristliku demokraatia ja konservatiivsuse ideoloogia esindajad ja poliitiliselt tsentristlikul positsioonil. Ülejäänud kolmes erakonnas oma ideoloogilises programmis religioonile ei toetuta.

Alljärgnevalt on esitatud olulisemad sise- ja välispoliitikat puudutavad valdkonnad, mis on seotud religiooniga:

1. PiS toetab kirikut ja vastutasuks kirik toetab PiS poliitikat, mis ühtib traditsiooniliste katoliiklike väärtustega;
2. PiS on koos kirikuga korraldanud kampaaniaid Poola LGBT kogukonna vastu ja abordiõiguste vastu;
3. PiS-i väärtused on kajastuvad kiriku jutlustes ja kooliõpetustes;
4. PiS-i ja kiriku täielikul toetusel otsustasid Poola kohtud 2020. aasta oktoobris, et loote ebanormaalsusest tingitud abort on eugeenika vorm ja seega vastuolus Poola põhiseadusega;
5. Kirik mõjutab poliitikat pigem parlamendi tagatubades kui valimiskastide juures;
6. Kirikut tajutakse erapooletu, usaldusväärse rahvuse esindajana, mistõttu on kirikul lubatud ühiskonda mõjutada muudes küsimustes peale usuküsimuste;

7. Kirikul on Poolas võimas positsiooni ühiskonna, rahvuslike huvide ning riigi kultuuri- ja ajaloopärandi kaitsjana;
8. Poola on olnud eestvedajaks rahvusvahelisel areenil ja kutsunud üles erinevaid organisatsioone, et suurendada usuvähemuste õiguste austamist ning usu- ja veendumusvabaduse ning usulise tagakiusamise ohvrite kaitse tagamist;
9. Poola Vabariigi strateegias, väljaspool Euroopat asuvaid arengumaid (2004), väidetakse selgesõnaliselt, et tsivilisatsiooniline ja kultuuriline lähedus, sealhulgas katoliiklus, on Poola ja Ladina-Ameerika riikide koostöö aluseks (Poola välisministeerium 2004);
10. Poola Vabariigi põhiseaduse artikli 25 lõige 3 reguleerib religiooni mõjutamist poliitikas, kuna mainib riigi koostööd kirikute ja usuühendustega, kuid teisest küljest kehtestab piirangud, sätestades nende autonoomiat ja vastastikust iseseisvust. Sarnane seisukoht on esitatud ka seadustes, mis käsitlevad riigi suhteid kirikute ja usuühendustega;
11. Religiooni mõju institutsioonide kaudu toimub ka valimissüsteemi kaudu. Esiteks, kui erakonnad võivad valimised, saavad nad võimaluse religioosseid ideid või postulaate ellu viia; teiseks võib valijate usuline kuuluvus olla määravaks teguriks konkreetse tegevuskavaga erakondade vahel valiku tegemisel.

Toetudes Poola poliitika religiooni mõjutuste uurimistulemuste analüüsile, saab töös püstitatud uurimisküsimusele vastata nii, et religiooni mõjutused on Poola sise- ja välispoliitikas olemas, kuid religiooni roll poliitiliste otsuste tegemisel on valdkonniti piiratud. Seega järeldusi aluseks võttes, saab kinnitada, et need valdkonnad on seotud traditsiooniliste katoliiklike pereväärtustega, kultuuri- ja ajaloopärandi kaitsmise ja hoidmisega. Järeldustest selgub, et kirik mõjutab poliitikat kaudselt ja seda eelkõige läbi selle, et kirikut tajutakse erapooletu, usaldusväärse rahvuse esindajana, mistõttu on kirikul lubatud ühiskonda mõjutada muudes küsimustes peale usuküsimuste.

Maailm on pidevas muutumises, seega muutuvad ühiskonnad, muutuvad religioonid, muutuvad erinevate valdkondade mõjutused ja seda jätkuvalt ka poliitikas. Kuid üldine tendents on siiski sekulariseerumisel, mistõttu võib eeldada, et religiooni mõju väheneb ka tulevikus ja igas riigis riigile omase kiirusega

KOKKUVÕTE

Maailm on pidevas muutumises ja seoses sellega kaasnevad muutused erinevates valdkondades: majanduslikes, poliitilistes, religioonides jne. Euroopas võib kohata tänapäeval erinevaid riigi ja religiooni vahelisi suhete süsteeme ning koostöövorme. Euroopa Liit on alati teinud koostööd usupõhiste valitsusväliste organisatsioonidega mittediskrimineeriva poliitika alusel. Usupõhiste organisatsioonide tegevuse eesmärk on tagada rahu maailmas ning osaleda erinevates ennetus- ja haridusvaldkonna tegevustes.

Muutused on toimunud ka Poola riigis. Poola on sügavalt katoliiklik riik paljude riikide seas, kuid katoliiklus on tänapäeva Poolas jõudnud kriisi ja põhjuseks on sekulariseerumine. Eeltoodust lähtuvalt on tõusnud esile religiooni ja poliitika suhete probleem.

Käesoleva töö eesmärk oli hinnata religiooni mõjutusi poliitikas Poola näitel. Religiooni ja poliitika suhted on Poolas muutunud, nad on küll kaks eraldi valdkonda, kuid samas on nad omavahel siiski seotud, seega peab poliitika arvestama religiooniga ja religioon omakorda poliitikaga.

Toetudes uurimistulemuste analüüsile, saab töös esitatud uurimisküsimusele vastata nii, et religiooni mõjutused on Poola poliitikas olemas, kuid religiooni roll poliitiliste otsuste tegemisel on valdkonniti piiratud. Seega järeldusi aluseks võttes, saab kinnitada, et need valdkonnad on seotud traditsiooniliste katoliiklike pereväärtustega, kultuuri- ja ajaloopärandi kaitsmise ja hoidmisega. Järeldustest selgub, et kirik mõjutab poliitikat kaudselt ja seda eelkõige läbi selle, et kirikut tajutakse erapooletu, usaldusväärse rahvuse esindajana, mistõttu on kirikul lubatud ühiskonda mõjutada muudes küsimustes peale usuküsimuste.

Uurimuses analüüsiti 2019 aastal moodustatud Poola Seimi erakondade ideoloogiate seost religiooniga. Poola Seimis on viis erakonda ja kahe erakonna ideoloogia toetub tugevamalt religioonile. Kõige populaarsem erakond on Õigus ja Õiglus (Prawo i Sprawiedliwość ehk PiS), kelle vaated moraaliküsimustes sarnanevad katoliku kiriku omadega ja samas partei rahvuslik konservatiivsus seob identiteedi katoliikluse rahvuslike traditsioonidega. PiS kirjeldab perekonda, kui naise ja mehe vahelist liitu ja toetab traditsioonilist perekonda ja abielukorraldust. PiS on ka abordivastase suhtumisega.

Poola Rahvapartei (Polskie Stronnictwo Ludowe ehk PSL) on liikunud 2000. aastatel kristliku demokraatia poole. Erakonna platvorm põhineb agraarsusel ja samas erakond pooldab usuõpetuse säilimist rahvahariduses.

Uurimistöös selgus, et vaatamata sellele, et Poola riik on asunud sekulariseerumise teele, on kirikul oma roll poliitikas tänapäeval olemas.

Religioonile viitamine ei kuulu praegu ühegi erakonna välispoliitika ametlikusse päevakorda, kuid Poola Vabariigi strateegias viidatakse üldisemalt, et katoliiklus on Poola ja Ladina-Ameerika riikide koostöö aluseks. Suurimad ja mõjuvamad teemad välispoliitikas puuduvad. Seega eeltoodust lähtuvalt saab kinnitada, et religiooni mõjutused välispoliitikas on minimaalsed.

Poola parlamendi kaks erakonda toetuvad tugevalt oma ideoloogias kirikule ehk siis poliitiliste erakondade väärtused ühtivad traditsiooniliste katoliiklike väärtustega, mis kajastuvad kiriku jutlustes ja kooliõpetustes; koos on korraldatud kampaaniaid LGBT kogukonna vastu ja abordiõiguste vastu; kirikut tajutakse erapooletute ja usaldusväärsete rahvuse esindajana, mistõttu on neil lubatud ühiskonda mõjutada ka muudes küsimustes peale usu küsimuste; kirik on rahvuslike huvide ja kultuuripärandi kaitsja ning usuvähemuste kaitsja.

Religiooni mõjutamist poliitikas reguleerib Poola Vabariigi põhiseadus, kus on sätestatud koostöö kiriku ja usuühingutega ning teisest küljest on kehtestatud piirangud, sätestades nende autonoomiat ja vastastikust iseseisvust. Lisaks on religiooni mõju ka valimissüsteemis, sest kui erakonnad võidavad, saavad nad religioosseid ideid ellu viia ja teiseks võib määravaks saada valijate usuline kuuluvus, kui nad osalevad valimistes.

Kokkuvõttes saab järelduste põhjal öelda, et religiooni mõjutused tänapäeva Poola välispoliitikas on piiratumad võrreldes sisepoliitikaga, sest religioon otseselt ei mõjuta sisepoliitilisi otsuseid, vaid nende otsuste aluseks teatud valdkondades on väärtused, mis ühtivad katoliiklike traditsiooniliste väärtustega.

SUMMARY

THE INFLUENCE OF RELIGION IN POLITICS ON THE EXAMPLE OF POLAND

Hanna Demus

The world is constantly changing and this is accompanied by changes in various areas: economic, political, religious, and so on. In Europe today, one can find different systems of relations between the state and religion and forms of cooperation. The European Union has always cooperated with religious non-governmental organisations on the basis of a non-discriminatory policy. The aim of the activities of religious organizations is to ensure peace in the world and to participate in various activities in the field of prevention and education.

Changes have also taken place in the Polish state. Poland is a deeply Catholic state among many countries, but Catholicism is in crisis in today's Poland due to secularisation. Based on the above, the problem of the relationship between religion and politics has emerged.

The aim of this work was to evaluate the influence of religion in politics on the example of Poland. The relationship between religion and politics has changed in Poland, although they are two separate areas, they are still interlinked, so politics must take religion into account and religion into politics.

Based on the analysis of the research results, the research question presented in the work can be answered in such a way that the influences of religion exist in Polish politics, but the role of religion in political decision-making is limited by areas. Thus, based on the conclusions, it can be confirmed that these areas are related to traditional Catholic family values, protection and preservation of cultural and historical heritage. The conclusions show that the church influences politics indirectly, in particular by perceiving the church as an impartial, credible representative of the nation, and is therefore allowed to influence society in matters other than religious matters.

The study analyzed the connection between the ideologies of the Polish Seimas parties formed in 2019 and religion. There are five parties in the Polish Seimas, and the ideology of the two parties is more strongly based on religion. The most popular party is Justice and Justice (Prawo i

Sprawiedliwość or PiS), whose views on moral issues are similar to those of the Catholic Church, while the party's national conservatism links identity to national Catholic traditions. PiS describes the family as a union between a woman and a man and supports the traditional family and marriage arrangements. PiS is also anti-abortion.

The Polish People's Party (Polskie Stronnictwo Ludowe or PSL) has moved towards Christian democracy in the 2000s. The party's platform is based on agrarianism, and at the same time the party is in favor of maintaining religious education in public education.

The research revealed that despite the fact that the Polish state has embarked on the path of secularization, the church has a role to play in politics today.

The reference to religion is not currently on the official foreign policy agenda of any party, but the strategy of the Republic of Poland more generally states that Catholicism is the basis for cooperation between Poland and Latin American countries. There are no major and influential issues in foreign policy. Thus, based on the above, it can be confirmed that the influence of religion in foreign policy is minimal.

The two parties in the Polish parliament rely heavily on the church in their ideology, ie the values of the political parties coincide with the traditional Catholic values reflected in the church's sermons and school teachings; campaigns have been launched together against the LGBT community and abortion rights; the church is perceived as an impartial and trustworthy representative of the nation, so they are allowed to influence society in matters other than matters of religion; the church is a defender of national interests and cultural heritage and a defender of religious minorities.

The influence of religion in politics is regulated by the Constitution of the Republic of Poland, which provides for co-operation with the church and religious associations and, on the other hand, imposes restrictions on their autonomy and mutual independence. In addition, religion also has an impact on the electoral system, because if parties win, they can implement religious ideas, and secondly, the religious affiliation of voters can be decisive if they participate in elections.

In conclusion, it can be said from the conclusions above that the influence of religion in modern Polish foreign policy is more limited than in domestic politics, because religion does not directly influence domestic political decisions, but in certain areas they are based on values that coincide with traditional Catholic values.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

- 2020 Ministerial to Advance Freedom of Religion or Belief.* (2020). Website of The Republic of Poland. Kättesaadav: <https://www.gov.pl/web/coe/2020-ministerial-to-advance-freedom-of-religion-or-belief>, 17. november 2020.
- Acikgöz, Ö. (2011). Avrupa Birliği'nde Kültürel Entegrasyon ve Türkiye'nin Durumu. TASAM Stratejik Öngörü. p.54-70.
- Agenda of the National Movement, Sovereign Nation in the 21st century. (2016) Kättesaadav: <https://ruchnarodowy.net/wp-content/uploads/Program-Ruchu-Narodowego.pdf>, 21. august 2020
- Bilewicz, M., Winiewski, M., Kofta, M., Wójcik, A. (2013). Harmful Ideas, The Structure and Consequences of Anti-Semitic Beliefs in Poland. *Political Psychology* 34(6): 821-839. Kättesaadav: <https://doi.org/10.1111/pops.12024>
- Bizeul, Y. (2018). Secularism in Europe, 13-14. Berlin: Production.
- Bujalski, S. (2016). Polska walczy z obcymi. Rośnie liczba ataków rasistowskich i ksenofobicznych. *Gazeta Wyborcza*. Kättesaadav: <http://wyborcza.pl/1,75398,20699634,polska-walczy-z-obcymi-rosnie-liczba-atakow-rasistowskich-i.html>, 11 oktoober 2019.
- CBOS. (2018). Komunikat z badań. Motywy głosowania na partie polityczne (Research project communication. Reasons for voting for the political parties), No. 63/2018, 2.
- Cimoszewicz, W. (2003). Government's information about Poland's foreign policy in 22 January 2003; *ibid.* Information from the Minister of Foreign Affairs of the objectives of Poland's foreign policy in 2004, 21 January 2004; Sikorski, R. (2013). Information from the Minister of Foreign Affairs of the goals of Poland's foreign policy in 2013, 20 March 2013; Czaputowicz, J. (2019). Information from the Minister of Foreign Affairs of the objectives of Poland's foreign policy in 2019, 14 March 2019. Kättesaadav: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/page.xsp/archiwum>
- Deeply religious Polish citizens' voting preferences in the European Parliament election. (2020). Stan Polityki. Kättesaadav: <https://stan.dev-imado.pl/na-kogo-glosuja-gleboko-wierzacy-polacy-w-wyborach-do-pe/>, 21. august 2020.
- Dialog kirikute, usuühenduste ja -kogukondadega, filosoofiliste ja mitteusuliste organisatsioonidega. (2020). Euroopa Parlament. Kättesaadav: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/et/be-heard/religious-and-non-confessional-dialogue>

- Doyle, P.T. (2003). Roman Catholic clericalism, religious duress, and clergy sexual abuse. *Pastoral Psychology* 51: 189–231.
- Druciarek, M., Przybysz, D., Przybysz, I. (2019). *Women in National Politics in Poland*. Institute of Public Affairs. Kättesaadav: www.isp.org.pl/uploads/download/women-in-national-politics-in-poland-strategies-of-politicalparties-in-the-2019-parliamentary-elections_en_1587039691.pdf
- El-Menouar, Y. (2017). The religious landscape in Europe. *Europeinfos*. November. Kättesaadav: <http://www.europe-infos.eu/the-religious-landscape-in-europe>, 1. mai 2021.
- Filipkowski, J. (2017). Inimene ja religioon ja poliitika. *NURT SVD* nr 2 (2017), 270-282.
- Filipkowski, J. (2018). Człowiek a religia i polityka. [Blog post]. Kättesaadav: https://www-werbisci-pl.translate.google.com/index.php/pl/czytelnia/1851-czlowiek-a-religia-i-polityka?_x_tr_sl=pl&_x_tr_tl=et&_x_tr_hl=et&_x_tr_pto=sc, 9. aprill 2018.
- Folvarčny, A., Kopeček, L.(2020). Which conservatism? The identity of the Polish Law and Justice party. *Politics in Central Europe* VOL.16, no.1 2020, 171. Poland: De Gruyter Poland.
- Frawley-O’Dea, M. (2007). *Perversion of Power: Sexual Abuse in the Catholic Church*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- Furnham, A., Steven C. R., Delroy L. P. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass* 7, 199–216.
- Gebert, K. (2014). Poland and the new anti-semitism. Volume 43 issue 1, lk 96-99. Kättesaadav: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0306422013520285>, 18. märts 2014.
- Grzymała-Busse, A. (2015). Polska jako anomalia w stosunkach pomiędzy Kościołem i państwem? Grzymała-Busse, A. (Eds.) *Nations under God: How Churches Use Moral Authority to Influence Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Gwiazda, A. (2021). Gender Ideologies and Polish Political Parties. *Government and Opposition: An International Journal of Comparative Politics* (1-20). Kättesaadav: <https://doi.org/10.1017/gov.2021.57>
- Helstein, A. (2018). Evangeelsed käsitused religioonide paljususest Euroopas. *Kirik & Teoloogia*, 417-419, 6.12-20.12.2019.
- Herbert, D. (2019). Religion and The Dynamics of Right Wing Populism in Poland: Impacts, Causes, Prospects. *Religion and Society in Central and Eastern Europe* 12(1), 23-37.
- Iirimaa põhiseadus. 1937, art 44.
- Jourdan, P. (2013). *Katoliku kiriku sotsiaalõpetusest ja poliitika eetilise vastutusest*. Ettekanne, Tallinn. Kättesaadav: https://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2013/02/KVUOA_tometised_4_Jourdan.pdf, 2013.

- Kilp, A. (2007). Religiooni kahepalgeline roll rahvusvahelistes konfliktides. *KVÜÕA Toimetised*, 8, 31-59.
- Kilp, A. (2015). Poliitika ühiskondlike normide ja väärtuste mõjutajana. Kättesaadav: https://www.norden.ee/images/heaolu/info/inimkaubandus/alar_kilp.pdf
- Koalicja Obywatelska. (2019). Twoja Polska. Program Koalicji Obywatelskiej. Kättesaadav: <https://platforma.org/dokumenty/program-koalicji-obywatelskiej>
- Korwin. (2020). Kättesaadav: <https://wolnosc.pl/z-kazda-chwila-kurczy-sie-twoja-wolnosc/>
- Korwin-Mikke, J. (2019). Rzeczpospolita. Debata. YouTube, 11 October. Kättesaadav: www.youtube.com/watch?v=WYet5icFItY
- Kowalczyk, K. (2015). Stanowiska polskich partii politycznych wobec religii i Kościoła. *Propozycja typologii, Studia Politicae Universitatis Silesiensis* Vol. 15, 2015, 187.
- Law and Justice: Catholic Poland in Christian Europe Warsaw. (2005). 40-48. Kättesaadav: http://christianitas.org/site_media/content/broszura_katolicka.pdf, 21. august 2020.
- Leustean, L. (2012). Representing Religion in the European Union. London: Routledge
- Leustean, L., Madeley, J. (2009-08). Introduction: religion, politics and law in the European Union. Routledge: The London School of Economics and Political Science: LSE Research Online
- Lewica. (2019). Program Wyborczy Lewicy. KW Sojusz Lewicy Demokratycznej. Kättesaadav: <https://lewica2019.pl/program>
- Marcinkiewicz, K. (2016). Der politische Rechtsruck in Polen: Analyse von Ursachen und außenpolitischen Konsequenzen. *Z Außen Sicherheitspolit* 9, 463–476.
- Markowski, R. (2020) Plurality Support for Democratic Decay: The 2019 Polish Parliamentary Election. *West European Politics* 43(7), 1513–1525. Kättesaadav: <https://doi.org/10.1080/01402382.2020.1720171>, 17. veebruar 2020.
- MFA Press Office. (2021). *The third International Day Commemorating the Victims of Acts of Violence Based on Religion or Belief*. Kättesaadav: <https://www.gov.pl/web/diplomacy/the-third-international-day-commemorating-the-victims-of-acts-of-violence-based-on-religion-or-belief>, 22 august 2021.
- Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland (2004). Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland, Strategy of the Republic of Poland towards non-European developing countries, Warszawa, November 2004. Kättesaadav: http://www.kenya.com.pl/pdf/Strategia_kraje_roz.pdf

- Murphy, C. (2017). Poland's de facto leader slams president, wants to restore 'moral order', Politico.eu 28 juuli 2017. Kättesaadav: <https://www.politico.eu/article/jaroslaw-kaczynskiandrzej-duda-veto-poland-de-facto-leader-slams-president-wants-to-restore-moral-order/>, 27 oktoober 2019.
- Narkowicz, K. (2018). Refugees Not Welcome Here': State, Church and Civil Society Responses to the Refugee Crisis in Poland. *International Journal of Political Culture and Society* 31(2), 357–373. Kättesaadav: <https://doi.org/10.1007/s10767-018-9287-9>
- O'Dwyer, C., Schwartz, Z. S. K. (2010.) Minority rights after EU enlargement: A comparison of antigay politics in Poland and Latvia. *Comparative European Politics* 8(2): 220–243. Kättesaadav: <https://doi.org/10.1057/cep.2008.31>
- OSCE. (2017). Hate Crime Reporting. *OSCE/ODIHR*. Kättesaadav: <http://hatecrime.osce.org/poland?year=2017>, 20 september 2019.
- Pędziwiatr, K. (2017). Islamophobia in Poland: National Report 2016. In *European Islamophobia report 2016*, eds Bayralki, Enes, Hafez, Farid, 411–443. Istanbul: SETA.
- Pędziwiatr, K. (2018). The Catholic Church in Poland on Muslims and Islam, *Patterns of Prejudice*, 52:5, 461–478. Kättesaadav: <https://doi.org/10.1080/0031322X.2018.1495376>
- Perchoc, P. (2020). Religion and the EU's external policies. *In-depth analysis, European Parliamentary Research Service*. PE646.173 Kättesaadav: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/646173/EPRS_IDA\(2020\)646173_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/646173/EPRS_IDA(2020)646173_EN.pdf), veebruar 2020.
- Piiskopi ja valitsuse ühiskomitee teatis. (2008). *The Government and the Church satisfied with the reopening of their proceedings*. Kättesaadav: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/page.xsp/archiwum>, 13. veebruar 2008.
- PiS (2005a). Polska katolicka w chrześcijańskiej Europie. Kättesaadav: <http://old.pis.org.pl/dokumenty.php?s=partia&iddoc=21>, 27 oktoober 2019.
- PiS (2005b). Konstytucja Rzeczypospolitej polskiej. Projekt Prawa i Sprawiedliwości. Kättesaadav: http://old.pis.org.pl/download.php?g=mmedia&f=projekt_konstytucji.pdf, 27 oktoober 2019.
- PiS (2014). Zdrowie, praca, rodzina. Program Prawa i Sprawiedliwości. Kättesaadav: <http://old.pis.org.pl/dokumenty.php?s=partia&iddoc=164>, 27 oktoober 2019.
- Plante, T.G. (2020). Clericalism contributes to Religious, Spiritual and Behavioral Struggles among Catholic Priests. *Religions* 2020; 11(5):217. Kättesaadav: <https://www.mdpi.com/2077-1444/11/5/217/htm>, 28. aprill 2020.
- Polish People's Party (PSL). Kättesaadav: <https://www.psl.pl>
- Polskie Stronnictwo Ludowe (2019) PSL Koalicja Polska. Program wyborczy. Kättesaadav: www.psl.pl/wp-content/uploads/2019/09/PROGRAM_PSL_2019.pdf

- Qu'est-ce que la laïcité? <https://www.gouvernement.fr/qu-est-ce-que-la-laicite>, 05. juuli 2015.
- Religion, Politics, and Oppression in Poland: A Call to Action. (2021). *Columbia Social Work Review*. Kättesaadav: <https://journals.library.columbia.edu/index.php/cswr/announcement/view/409>, 28. aprill 2021
- Ringvee, R. (2008). *Religiooni roll muutuvast Euroopas*. Kättesaadav: <https://diplomaatia.ee/religiooni-roll-muutuvast-euroopas/>, detsember 2008.
- Sadjed, A. (2013). Fallstricke der Säkularisierung, in: *APuZ* 63:24, 17-20.
- Salvatore, A. (2005). The Euro-Islamic Roots of Secularity, in: *Asian Journal of Social Science* 33:3, 412-437.
- Schetyna, G. (2014). Information from the Council of Ministers of the objectives of Poland's foreign policy during 2014-2015, 6 November 2014. Kättesaadav: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/page.xsp/archiwum>
- Schetyna, G. (2015). Information from the Minister of Foreign Affairs of the objectives of Poland's foreign policy in 2015, 23 April 2015. Kättesaadav: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/page.xsp/archiwum>
- Scislowska, M. (2020). *Poland's top court rules out abortions due to fetal defects*. AP News. Kättesaadav: <https://apnews.com/article/international-news-poland-abortion-europe-birth-defects-9258358858a72911663cd1d276a8fbd2>, 22. oktoober 2020.
- Sikorski, R. (2008). Information from the Minister of Foreign Affairs of the goals of Poland's foreign policy in 2008, 7 May 2008. Kättesaadav: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/page.xsp/archiwum>
- Sikorski, R. (2013). Information from the Minister of Foreign Affairs of the goals of Poland's foreign policy in 2013, 20 March 2013. Kättesaadav: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/page.xsp/archiwum>
- Sikorski, R. (2014). Information from the Minister of Foreign Affairs about the goals of the Polish foreign policy in 2014, 8 May 2014. Kättesaadav: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/page.xsp/archiwum>
- Soosaar, R. (2014). *Poola: ühiskond, kus kirikul on veel oluline roll*. Kättesaadav: <http://www.eestikirik.ee/poola-uhiskond-kus-kirikul-on-veel-oluline-roll/>, 5. november 2014.
- Soosaar, R. (2021). *Poola katoliiklus on kriisis*. Kättesaadav: <http://www.eestikirik.ee/poola-katoliiklus-on-kriisis/>, 16. juuni 2021.
- Szelegieniec, P. (2018). Behind the 'Black Protests': The Struggle for Abortion Rights in Poland. *Monthly Review* 70(1), 45-59. Kättesaadav: https://doi.org/10.14452/MR-070-01-2018-05_5

- Strategy of Poland's Foreign Policy 2017-2021. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland. Kättesaadav: <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/strategia>, 12. august 2020.
- Zondag, H. J. (2006.) Narcissism and motivation for the pastorate. *Journal of Empirical Theology* 19, 227–43.
- Żerkowska-Balas, M., Lyubashenko, I., Kwiatkowska, A. (2016). Determinanty preferencji wyborczych: Polska w latach 19 97-2015. *Studia Socjologiczne* No. 4 (223), 2016, 81-82.
- Tammer, E. (2005). Püha Isa: paavst Johannes Paulus II. Tallinn: Tammerraamat
- The Economist. (2019). Poland's ruling party confronts the "LGBT dictatorship". Kättesaadav: <https://www.economist.com/europe/2019/05/02/polands-ruling-party-confronts-the-lgbt-dictatorship>, 02. mai 2019.
- Ultan Özlem, M. (2016). *The effect of cultural factors on the European integration*, 450. Kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/305851003_THE_EFFECT_OF_CULTURAL_FACTORS_ON_THE_EUROPEAN_INTEGRATION, 27. aprill 2016.
- Wang, J. (2009) On the Significance of Culture Construction of European Identity. *Review of European Studies*. Vol. 1 (2). p.152-155.
- Waszczykowski, W. Information from the Minister of Foreign Affairs of the objectives of Poland's foreign policy in 2016. Kättesaadav: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/page.xsp/archiwum>, 29 jaanuar 2016.
- Wilson, B.G. (2008). *Clericalism: The Death of Priesthood*. Collegeville: Liturgical Press.
- Wyniki wyborów europejskich. (2019). Kättesaadav: <https://pe2019.pkw.gov.pl/pe2019/>
- Õigus ja Õiglus partei programm. (2014). Law and Justice Party website. Kättesaadav: <https://pis.org.pl/partia/law-and-justice>

LISAD

Lisa 1. Lihtlitsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks¹

Mina _____ (*autori nimi*)

1. Annan Tallinna Tehnikaülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

—,

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____,
(*juhendaja nimi*)

1.1 reprodutseerimiseks lõputöö säilitamise ja elektroonse avaldamise eesmärgil, sh Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tallinna Tehnikaülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et käesoleva lihtlitsentsi punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest ning muudest õigusaktidest tulenevaid õigusi.

_____ (kuupäev)

¹ Lihtlitsents ei kehti juurdepääsupiirangu kehtivuse ajal vastavalt üliõpilase taotlusele lõputööle juurdepääsupiirangu kehtestamiseks